

PITANJA I ODGOVORI

RAT GUSARA I PIRATA

Rabota pirata i gusara danas se sve više umnožila, sve češće otimaju brodove, apetiti su im porasli, otimaju sve veće i skupocjenije brodove i tako su 21. studenoga oteli saudijski veletanker za prijevoz nafte Sirius Star i traže za njega otkupninu od 25 milijuna dolara. Nedavno su gusari napali veliku putničku krstaricu, jedne su novine 2. 12. 2008. donijele velik naslov: Kruzer s hrvatskim kapetanom pobjegao piratima. Osim u naslovu, riječ je pirat u članku uporabljena još šest puta, gusar ni jedanput. Već se činilo da je riječ gusar pala u zaborav, ali dva tri dana poslije na televiziji se govorilo samo o gusarima, a gusari se znaju pojaviti i u Vjesniku i u drugim novinama. Čitatelji ili slušatelji su zbunjeni, pirat kao da je danas prevladao. Po tome bi se moglo reći da su gusar i pirat prave istoznačnice. To bi mogli reći i po općem znanju, ali ako potraže savjet u prikladnim priručnicima, teško da će ga naći ili ako ga nađu, ne će biti jednoznačan.

U Rječniku hrvatskoga jezika u izdanju LZ i ŠK naći će se pod gusari *pom. pov.* što znači pomorski i povijesno: „pomorci koji su uz državne ovlasti oružanim napadima plijenili brodove drugih država”, a pirati pod 1 imaju blisko značenje, ali ne isto: „razbojnici koji djeluju na svoju ruku i nisu u službi neke pomorske sile“, tek su pod pod 2 upućeni na gusare. U Velikom rječniku hrvatskoga jezika V. Anića piše slično da gusar pripada povijesti i da znači „pomorac koji pljačka druge brodove ili ratuje na moru kao najamnik“, a pirat ima istu oznaku *pov.*, ali da znači: „morski razbojnik koji djeluje u svom interesu (za razliku od gusara koji to rade uz ovlaštenje državne vlasti).“ Mogli bismo

posumnjati da su to Anićeve riječi, jer je taj rječnik izašao tri godine poslije njegove smrti, da to nije prepisano iz njegova i Goldsteinova Rječnika stranih riječi. U tom rječniku riječi gusar nema, iako je i ona strana riječ, možemo pretpostaviti da se i njima učinilo što i meni, da je gusar domaća riječ, ali je vjerojatnije zato što gusara nema u stranim rječnicima kojima su se služili pa se može činiti da definicija pirata nije napisana na temelju hrvatskih potvrda, nego je preuzeta iz kojega engleskoga rječnika jer su u engleskoj povijesti postojali privatni gusarski brodovi koji su imali odobrenje admiraliteta i koji su tražili dobit za napadanje neprijateljskih trgovačkih i ratnih brodova.

Međutim sličnu razliku nalazimo i u Brodnjakovu Razlikovnome rječniku. On doduše pirat ima na lijevoj strani i daje hrvatske zamjene gusar, morski razbojnik, a onda dodaje oznaku *pov.* i nastavlja: „prema nekim mišljenjima valja razlikovati gusare od pirata; gusar je bio pomorski ratnik, koji je za razliku od pirata, morskog razbojnika, ovlašteno, u interesu svoje zemlje napadao i plijenio neprijateljske brodove.“

Ako rasplet te zavrzleme potražimo u knjigama u kojima bismo to mogli očekivati, u Jezičnome savjetniku Slavka Pavešića i suatora, i u Hrvatskome jezičnome savjetniku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, onda ćemo vidjeti da u prvome gusara i pirata uopće nema, kao da to onda još nije bio problem, a u drugome pirata nema, dok su gusar i izvedenice navedeni s nevažnim i izmišljenim jezičnosavjetničkim napomenama. Zaplet dakle i dalje ostaje, a Brodnjak kao da nam je svojim pisanjem pokvario posao, pogotovu što bismo mi teško mogli razlikovati gusarske brodove s odobrenjem admiraliteta ili bez njega. Sreća je što takvih

admiraliteta pa ni takvih gusara danas nema, to pripada povijesti, pa je danas u engleskome jeziku pirat što i u nas gusar. Po tome su istoznačnice. Znači to je samo suvremeni problem.

Riječ gusar je tuđica, iz latinskoga, ali kod nas ima obilje starijih i novijih potvrda, od 13. stoljeća do donedavno. U Akademijinu rječniku zajedno s riječju gusar u istom značenju ima gotovo dva stupca potvrda, a u Benešićevu Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića potvrde su od Šenoe, Kranjčevića, Lovinca, Nazora, Galovića, Anđelinovića; gusarica (gusarska galija od Markovića; gusarina (gusarenje) od Pavlinovića; gusariti od Markovića i Nehajeva; gusarljiv od Dežmana i Gorana Kovačića; gusarski od Demetera, Cara Emina, Anđelinovića i Krkleca. K tomu iz Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika možemo pridodati potvrde za gusar, gusariti i gusarski. A ovdje bih mogao dodati da je na našoj televiziji davana crtana serija pod naslovom Petar Pan i gusari. Sve to ujedno pokazuje da gusar ima i brojniju porodicu: gusa, gusarica (brod i žena), gusarina, gusarev (gusarov), gusariti, gusarenje, gusarstvo, gusarljiv, gusarski.

Pirat je novija posuđenica, u Akademijinu ga rječniku nema, nego samo kao riječ pirata, s jednom potvrdom. U Benešićevu rječniku potvrđen je pirat s potvrdama od F. Mažuranića i M. Krleže, a u kajkavskome rječniku pirat samo od M. Krleže. Piratu je i porodica mršavija: piratski, piratstvo, pirate-rija, ali ako bi se mogla načiniti i piratkinja, piratov, ne bi glagol ni glagolska imenica, gusariti i gusarenje. Potpune istoznačnice

kao da ipak nisu jer je pirat je pobijedio i u prenesenom značenju, za neovlaštena izdanja (glazbenih, računalnih, videodjela). Za njih se kaže da su piratska, iako bi se mirne duše moglo reći da su gusarska kao što se početkom devedesetih godina govorilo i pisalo, što nam pokazuje Minervin Rječnik novih riječi (Zagreb, 1996.), ali danas gusar u tome proširenom značenju kao da je već velika prošlost. Šonje nema gusarski u tome značenju, Anić ima, što je vrijedno pohvale. Što je danas pirat često, to je očito zato što vijesti o njima dolaze od stranih agencija, najvjerojatnije od onih s engleskim poslovnim jezikom, pa iako i engleski jezik ima nekih sinonima za pirat, među njima nema gusara. Kao što su nam nekada srbizmi dolazili preko Tanjuga, tako nam danas anglizmi dolaze preko stranih novinskih agencija.

Koliko su pirat/gusar srpsko-hrvatsko suprotstavljene riječi – prema Brodnjaku jesu jer je pirat označen brojkama 1, 2, a to je prema Brodnjaku: 1. riječ tipičnija za srpski nego za hrvatski jezik, 2. srpska riječ kojom se od 1918., a osobito u novije vrijeme u sredstvima javnog priopćavanja nastojala istisnuti odgovarajuća hrvatska riječ, a kad se udruže srbizam i anglizam, veoma je vjerojatno da će žrtvom postati hrvatska riječ. Ipak, prihvaćanje gusara kao tipičnije hrvatski riječi i slaganje u tome hrvatskoga književnoga jezika, njegove povijesti i kajkavskoga narječja trebaju nešto značiti na vagi hrvatske jezične kulture.

Sve govori da bi u biranome i pažljivome hrvatskome jeziku, kako to zna reći kolega Katičić, prevlast trebao imati gusar.

Stjepan Babić